

C. HORÁČEK st.:

Příspěvek k nauce o podnikatelském zisku.

ÚVOD.

Jedním ze zajímavých jevů v oboru dění hospodářského jest dojista to, co rozumí se ziskem podnikatelským. Pojem zisku podnikatelského vytvořil a vyhranil se v theorii národohospodářské dosti pozdě, ačkoliv empiricky existence zisku podnikatelského byla a jest patrna hned od těch dob, kdy uzavřené hospodářství soběstačně vystřídáno bylo hospodářstvím směnoobchodovým a kdy tedy vůbec vzniklo to, co nazýváme podnikáním. Neboť bez zisku podnikatelského není vůbec podnikání myslitelné. Nebylo by žádného rozumného soukromohospodářského důvodu, aby někdo podnikal, kdyby neměl naděje na zisk.

Ale přes to povahu zisku podnikatelského theoretičtí badatelé národohospodářští dlouho nedovedli si přesně ujasnit. Zaměřovali jej jednak s důchodem kapitálovým vůbec, jiní opět s důchodem pracovním, nebo také se zvláštní rentou přednostní, a ještě jiní konečně poznali sice, že zde mají co činiti se zvláštní kategorií důchodovou, ale nerozeznávali mezi širším pojmem podnikatelského důchodu a užším pojmem podnikatelského zisku, zahrnující oba tyto jevy pod pojem jediný.

Tato pojmová mlhavost se dá ovšem vysvětliti tím, že sám pojem hospodářského podnikání nebyl dlouho ujasněným. A nebylo-li zcela jasno v tom, co to vlastně jest podnikáním a kdo jest podnikatelem, pak ovšem přirozeně nebylo lze dospěti k správnému názoru o tom, co to jest zisk podnikatelský a je-li to zvláštní kategorie důchodová, čili nic.

Bude tedy záhodno uvědomiti si nejprvé, co vlastně rozuměti sluší podnikáním, to jest které znaky musí hospodářská činnost vykazovati, aby ji bylo lze pod pojem podnikání zahrnouti. Jest

zajímavě, že i v tom směru literatura dlouho kolísala, ba že dosud otázka tato není zcela bezespornou.

Teprve pak bude lze věnovati pozornost otázce, zdali podnikatelská činnost jest také zdrojem nějakého zvláštního důchodu resp. zdali v různých kategoriích důchodových setkáváme se s nějakým důchodem, který by odpovídal činnosti podnikatelské. Zodpovíme-li tuto otázku kladně, bude třeba vyšetřiti, je-li takový důchod podnikatelský veličinou sourodou a jednotnou, aneb nedá-li se opět rozložiti, aspoň pojmově, ve složky zvláštní, z nichž sestává.

Je-li tomu tak skutečně, pak v jedné takové složce celkového důchodu podnikatelského spatřovati bude možno právě to, co se zove podnikatelským ziskem. Určivše takto pojem podnikatelského zisku v užším slova smyslu, chceme se pak blíže zabývati vlastním úkolem, jež jsme si vytkli, totiž pátrati po důvodech tohoto podnikatelského zisku.

Shledáme se ve směru tom s dosti bohatou literaturou. Avšak pohříchu výsledky dosavadního badání nelze nazvati zcela uspokojivými. O důvodech a příčinách podnikatelského zisku není jednotného názoru, naopak vyskytuje se o tom značný zmatek mínění. Jsou v té příčině různá stanoviska. Jedni spisovatelé zastávají jedno, jiní druhé, ještě jiní ekleticky vybírají si a hledí smířiti názory různé i protichůdné. Stav tento není takový, aby přispěl k jasnému a rozhodnému vyřízení a konečnému ujasnění této otázky. Proto jest ještě dnes účelno pokud možno o takové ujasnění se pokusiti a k němu přispěti.

I.

Co rozumíme tedy podnikáním a koho nazýváme podnikatelem?

K tomu nám dnešní národohospodářská nauka odpovídá dle celkem souhlasného mínění, že podnikáním jest ona činnost hospodářská, která sdružuje a organisuje jednotlivé činitele výrobní (práci, kapitál a event. i půdu) k účelům výdělečným na vlastní vrub toho, kdo tak činí, to jest podnikatele.

Z toho plyne, že nikoliv každá hospodářská činnost vůbec jest již podnikáním, nýbrž jest třeba, abychom mluvíti mohli o podnikání:

1. aby činnost ta záležela ve vzájemném spojování aspoň dvou, aneb všech tří činitelů výrobních. Někteří spisovatelé zde mluví o t. zv. koordinační činnosti. Není tedy podnikáním pouhá činnost pracovní, pokud jest myslitelná bez kapitálu (i půdy), jak to bývá v některých oborech práce duševní (činnost básníka, spisovatele, dramatického umělce, lékaře, obhájce, zpěváka, ale i posluhy), třeba tato činnost byla prováděna samostatně a za účelem výdělečným, tedy měla znak činnosti hospodářské.

Stejně není podnikáním pouhé používání kapitálu a půdy bez činnosti pracovní, tedy hospodářská funkce (o činnosti tu vůbec nelze mluvit) toho, kdo dává svůj kapitál nebo svou půdu v cizí užívání (ve formě zápůjčky neb pronájmu), ačkoliv činí tak za účelem výdělečným (bere úrok resp. nájemné).

Nezáleží však na tom, v jakém množství a poměru jsou jednotliví činitelé výrobní při podnikání zúčastněni. Stačí již množství sebe menší. Proto podnikateli jsou i rolníci, řemeslníci, kramáři, ale i advokáti, praktičtí lékaři, soukromé vyučovací ústavy atd., poněvadž provozování těchto povolání předpokládá vedle pracovní činnosti vždy aspoň jisté, byť sebe menší množství zařizovacího neb provozovacího kapitálu (dílnu, nástroje a pod.).

2. jest třeba, aby činnost ta děla se k účelům výdělečným. Tím se rozumí, že činnost ta sloužití má k ukojení potřeb nikoliv vlastních, nýbrž cizích, to jest že podnikatel výsledky své činnosti směňuje za úplatu (prodává). Není tedy podnikáním výroba statků pro vlastní hospodářskou potřebu, na př. činnost takového malého rolníka, který všechny vytěžené výrobky zemědělské sám ve své domácnosti spotřebuje, nebo práce hospodyně, která sama pro sebe, nebo pro svou rodinu vaří, šije, zhotovuje šaty, klobouky, prádlo atd. Proto také podnikání předpokládá již vyšší stupeň hospodářského vývoje, to jest hospodářství směnoobchodové, kdy statky vyrobené přecházejí směnami do hospodářství jiných. Za platnosti hospodářství soběstačného, uzavřeně domácnostního, scházejí podmínky podnikání. Ovšem nevádí, aby podnikatel částečně statků vyrobených používal také ku své vlastní spotřebě a jen zbytek vyráběl na odbyt. Tak jest na př. zpravidla v zemědělství, ale i při podnikání veřejných, kde stát vyrábí na příklad zbraně, těží uhlí, razí mince, provozuje železniční dopravu nejen pro sebe, nýbrž i pro cizí zakázky. Stejně obce ve svých plynárnách, elektrárnách, tiskárnách, lomech atd.

Za to k pojmu podnikání není třeba,

a) aby zde byl vždy úmysl ziskný, to jest nesmí se výraz »výdělečná« činnost pojímati v užším smyslu zisknosti. I takové činnosti, které mají jinak všechny znaky podnikatelské, ale nesměřují výhradně k zisku, neztrácejí povahu podnikání. Jinak by nebylo lze mluvíti o tak zvaných podnicích veřejných, které právě namnoze povahy zisknosti postrádají a jsou provozovány za účely jinými, než přímého docílení zisku, zejména z důvodů veřejného zájmu a obecného prospěchu. Pak by nutno bylo podniky veřejné z pojmu podnikání vůbec vyloučiti a obmeziti pojem ten jen na podnikání soukromé, což by sotva bylo správné;

b) není třeba, aby činnost podnikatelská záležela jen ve výrobě, to jest ve tvoření nových statků. Jistě bude hlavní obor podnikání týkati se výroby, ale dojistá vyskytuje se podnikání i v oboru tržby, zprostředkování úvěru, dopravy, pojišťování, ba i v obstarávání různých výkonů, jako u tak zvaných svobodných povolání (léčení, vyučování, právní zastupování, umělecké produkce), pokud tu třeba jest také kapitálu.

3. Třetím předpokladem podnikání jest, aby ona činnost hospodářská, jež jest předmětem podnikání, děla se na vlastní vrub podnikatele, čili na jeho účet a nebezpečí. To znamená, že při výrobě podnikatel stává se sám vlastníkem vyrobených předmětů, kdežto ti, kdo poskytují mu svou pracovní sílu a svůj kapitál k účelům podnikání, odměňováni jsou za to pevnou náhradou, první mzdou, druzí úrokem. Podnikatel totiž zpravidla nepoužívá jen své vlastní pracovní síly a svého vlastního kapitálu ve svém podniku, nýbrž potřebuje k tomu i pracovních sil cizích (dělníků) a kapitálu cizího (od věřitelů mu svěřeného) a čím rozsah podniku jest větší, tím používání cizí práce a cizího kapitálu jest nutnější. Výsledek podnikání jde tedy na vrub podnikatele. Setká-li se podnikání s úspěchem, má z toho on jediný zisk, setká-li se naopak s nezdarem, má z toho on jediný ztrátu. V tom spočívá právě tak zvané riziko podnikatelské. Cizí dělníci a cizí kapitalisté nemají tohoto přímého rizika. Oni musí vždycky obdržeti svou mzdu a svůj úrok, i kdyby podnikání nemělo úspěchu a kdyby musil podnikatel uhraditi jich nároky svou podnikatelskou ztrátou. Teprve insolvenčí podnikatelovou vzniklo by riziko i pro dělníky a věřitele. Riziko takové jest ale nepřímé. Mimo to však riziko podnikatelské nevzniká jen při technickém nezdaru výroby

(následkem neznalosti, použití špatného materiálu, nevhodného procesu výrobního, pohrom živelních atd.), nýbrž i při hospodářském jejím nezdaru (následkem nevýhodné konjunktury cenové, hospodářské krise, pokleslém odbytu a pod.). A co platí po této stránce risikové o podnikání, jehož předmětem jest výroba, platí i o každém podnikání jiném (tržbě, dopravě atd.).

Z toho plyne, že opět z pojmu podnikání nutno vyloučiti takovou činnost hospodářskou, při které se nevyskytuje toto zvláštní podnikatelské risiko, třeba tato činnost jinak zcela po stránce technické se rovnala podnikání. Tak zejména není podnikáním činnost provozovaná v nějakém služebním poměru, jež odměňována jest pevnou mzdou, na př. činnost dělníků, zřízců, úředníků, správců, ředitelů atd., poněvadž u těchto osob schází právě risiko podnikatelské. Oni nemají bezprostřední a přímý zájem na výsledku podnikání, nýbrž zájem jich jest teprve druhořadý (na př. uměle vyvolán slibem zvláštní odměny, podílem na zisku neb obavou před ztrátou postavení při zaviněném nezdaru a pod.). Ředitel továrny, ačkoliv koná snad technicky i komerčně zcela tytéž práce jako samostatný továrník, není přece podnikatelem. Ovšem risiko není při každém podnikání stejně veliké. Může býti velmi značné (při spekulativních obchodech), ale také zcela nepatrné (jako při některých podnicích veřejných korporací). Ale není proto oprávněno živel risikový z pojmu podnikání vylučovati.¹⁾

Vymeživše takto pojem podnikání, vidíme, že v dnešním směnoobchodovém hospodářství jest podnikání velmi rozšířeno. Níkoliv ovšem ve všech oborech hospodářské činnosti stejně. Méně projevují se znaky podnikatelské v zemědělství než v průmyslu a tržbě. Zejména drobní zemědělci, u nichž převládá ještě soběstačné hospodářství, postrádají namnoze vlastností podnikatelských. Zato na příklad nájemci větších statků jsou podnikateli v plném slova smyslu. Skrovně zastoupen jest živel podnikatelský v malovýrobě řemeslné, zato velmi silně v průmyslové velkovýrobě. Podnikatelský ráz mají těžba nerostů, rovněž tržba a větší ústavy dopravní. Tu všude vystupuje do popředí zejména podnikatelské risiko.

¹⁾ Jako činí Philippovich, jenž rozeznává mezi »Unternehmen« bez risika a »Unternehmung« s risikem.

Jest otázka, je-li podnikání jevem ryze ekonomickým nebo historicko-právním. Není pochybnosti, že sluší přisvědčiti k druhému. Byla období časová ve vývoji hospodářském, kdy podnikání bylo neznámo. Bylo to v době hospodářství soběstačného. A mohly by snad nastati opět doby, kdy podnikání, aneb aspoň soukromohospodářské podnikání by ustoupilo jiné formě hospodářské organizace prostředků výrobních. Neboť podnikání předpokládá platnost určitého právního řádu, v němž uznáváno jest soukromé vlastnictví k prostředkům výrobním (zejména kapitálu a půdě) a svobodu smluvní (propůjčování kapitálu a pracovní síly do cizího užívání k účelům podnikatelským na základě soukromoprávních smluv). Kdyby právní řád neuznával těchto soukromoprávních předpokladů, nebyla by také možna činnost podnikatelská. Proto podnikání nutno považovati za kategorii historickou a zároveň i za kategorii právní.

O způsobech a druzích podnikání, o různých organizačních a právních formách podnikání, o velikostních kategoriích co do rozsahu podnikání, o postavení a funkcích podnikatelů v dnešní soustavě hospodářské a o sociální stránce podnikání, zejména poměru podnikatelů a dělníků, nelze se zde šířiti, poněvadž otázky tyto nespádají v rámeček účelu této úvahy.

V literatuře pojem podnikání, tak jako jiné národohospodářské pojmy, teprve pomalu se vyhráněl a nabyl dnešní formulace. Nelze zde zabývati se celou literární historií tohoto pojmu u různých spisovatelů. Stačí uvést jen čelnější jména. V nejstarší anglické literatuře pojem podnikání ani u Smitha, ani u Ricarda a ostatních příslušníků tak zvané klasické školy zcela vyjasněn nebyl. Smith pouze praví: »Jakmile se nahromadilo jmění v rukou jednotlivců, použijí ho někteří k tomu, aby opatřili látkami a živou ty, kdo chtějí pracovati a aby z prodeje jich výkonů a z toho, čím práci jejich výrobek na hodnotě nabude, získali.«²⁾ Tu má tedy Smith patrně na mysli podnikateli. Jest však charakteristické, že anglický jazyk vůbec nezná slova »podnikatel« (entrepreneur), neboť výraz »undertaker« znamená vlastně obstaravatele pohřbů. Teprve u S. R e a d a³⁾ setkáváme se s přes-

²⁾ Wealth of Nations. I., 6.

³⁾ An Inquiry into the natural grounds of Right to Vendible property on Wealth, 1829.

nějším pojmem podnikání. Týž rozumí podnikatelem toho, kdo provozuje samostatně výrobu, v níž zaměstnává pracující dělníky. Z novějších spisovatelů anglických *Marshall*⁴⁾ rozumí podnikáním opatřování potřeb pro jiné, jež děje se v očekávání přímého neb nepřímého zaplacení. Podnikání jest opakem péče pro potřeby vlastní a služeb z lásky konaných (str. 311). Definice tato jest jistě dosti neúplná. Ovšem dále uvádí *Marshall*, že činnost podnikatele záleží v řízení výroby, převzetí nebezpečí a sdružování kapitálu a práce. *Clark* spatřuje hlavní funkci podnikatele ve spojení (koordinaci) práce, kapitálu a půdy. Naproti tomu neuznává risiko za pojmovou podstatu podnikání.

Z Francouzů mluví o pojmu podnikatele *J. B. Say*⁵⁾ a rozumí jím toho, kdo používá kapitálu a dělníků k výrobě na svůj účet. U *Saya* tedy jest již dosti dokonalá pojmová definice podnikání. Také *Dunoyer*⁶⁾ se zabývá podnikáním a píše přímo panegyrické hymny na činnost podnikatelskou. Podobně *Garnier*.⁷⁾

V německé literatuře *Rau*⁸⁾ nazývá podnikatele »Gewerbsmann«, ale připouští, že jím může býti i rolník (str. 158). Nazývá podnikatelem toho, kdo sprostředkuje mezi vlastníky jednotlivých pramenů statkových (str. 158), to jest, kdo pro svůj zisk spojuje prameny statků (Güterquellen) takovým způsobem, aby měly produktivní účinek (str. 157). *Jinde* uvádí, že podstatou podnikání jest produkce pro obchod (»Verkehr«) na vlastní nebezpečí (str. 586). K pojmu podnikání dle *Raua* náleží tedy: 1. sdružování pramenů statkových, 2. řízení závodu, 3. »nejčastěji« také převzetí nebezpečí.

*Schäffle*⁹⁾ rozumí podnikáním takovou produkcí, složenou z práce a kapitálu, která nesena jest zásadou spekulacní.

Dle *Bischofa*¹⁰⁾ jest podnikatel národohospodářským orgá-

4) Handbuch der Volkswirtschaftslehre, něm. překlad, 1905.

5) Cours d' économie politique, 1828, IX., 8.

6) De la liberté du travail, 1845, II. 6.

7) V slovníku *Coquellinově* (»entrepreneur d' industrie«.)

8) Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, 6. v. 1855.

9) Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft, 3. v. 1873.

10) Volkswirtschaftslehre.

nem hospodářského uspořádání použití práce a kapitálu a spojování obou těchto činitelů.

Mangoldt¹¹⁾ považuje za podnikání obchodová jednání (»Verkehrsgeschäfte«), při nichž nejistota výsledku výrobního neseena jest od výrobců (str. 35), a rozeznává Mangoldt mezi podnikem »unternehmungswiese« a »übernehmungswiese«, t. j. převzetím práce za pevnou odměnou.

Stein¹²⁾ nazývá podnikáním prostě záměrné používání spojených sil samostatných hospodářství za účelem výtěžku prostřednictvím výroby pro všeobecné potřeby. Jinde¹³⁾ dokonce všeobecně praví, že podnikání vzniká tehdy, když jednotlivé hospodářství zařídí svou výrobu pro ukojení všeobecných potřeb (str. 141).

Neurath¹⁴⁾ rozeznává mezi podnikatelem v širším a užším slova smyslu, při čemž onen prý vyrábí též pro vlastní potřebu.

Mithoff¹⁵⁾ praví, že podnikatel při podnikání plní důležitý národohospodářský úkol tím, že sdružuje a používá na vlastní účet a nebezpečí činitele výrobní za účelem výroby (str. 657).

Kleinwächter¹⁶⁾ nazývá podnikáním spojování různých produktivních sil za účelem výroby a odbytu směnných hodnot na vlastní účet a nebezpečí, a podnikatelem onoho, kdo při výrobě nese risiko (str. 203). V širším slova smyslu zahrnuje Kleinwächter v podnikání i výrobu pro vlastní spotřebu. Neúplnými podniky nazývá pak takové, které vyrábějí jen na objednávku.

Schmoller¹⁷⁾ praví, že tam, kde jednotlivé osoby, rodiny aneb pospolitě osobnosti trvalým způsobem, určeným mravem a právem, počínají přebíratí výkony neb dodávky zboží na trh a dodávají a používají práce a kapitálu za tím účelem, aby koupí a prodejem docílily zisku, z něho žily aneb aspoň vzniklé náklady uhradily, lze mluvit o podnikání (str. 413).

11) Grundriss der Volkswirtschaftslehre, 1868.

12) Volkswirtschaftslehre, 1858.

13) Lehrbuch der Volkswirtschaft, 1858.

14) Grundzüge der Volkswirtschaftslehre, 1885.

15) Schönberg, Handbuch der politischen Oekonomie.

16) Schönberg, Handbuch der politischen Oekonomie.

17) Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre I. 1900.

Dle Kudlera¹⁸⁾ jest podnikatelem, kdo obstarává spojování a spolupůsobení prostředků výrobních, na jehož účet se podnik provozuje a kdo nese jeho nebezpečí (str. 143).

Umpfenbach¹⁹⁾ praví, že jest podnikáním neb živností («Gewerbe») spojování výrobních činitelů v jednotlivém hospodářství za účelem dosažení výnosu (str. 43) a jinde praví, že podnikem jest soustředění výrobních činitelů pod panství vůle určité hospodářské osobnosti, kterým soustředěním má docílenu býti výnosu připouštějícího mimo užitky jednotlivých použitých činitelů výrobních ještě další zisk.

Dle Neumanna²⁰⁾ jest podnikem spojování podmínek výrobních k určitému hospodářskému účelu, jež se děje podnikatelem na vlastní nebezpečí (str. 99).

Roesler²¹⁾ rozumí hospodářským podnikáním záměrné spojování výrobních prostředků k pokračující výrobě jednoho neb více druhů statků (str. 127) a podnikatelem toho, pod jehož vedením aneb aspoň (?) na jehož nebezpečí se výrobních prostředků používá (str. 514).

Gross²²⁾ rozeznává mezi hospodářstvím a podnikem. Hospodářstvím jest mu všechna záměrná činnost, jež spojuje výrobní síly a na vlastní účet a nebezpečí slouží k ukojování lidských potřeb. Naproti tomu podnikem jest mu samostatné soukromé hospodářství, jež slouží výrobě hospodářských statků za účelem jich směny za jiné a má cílem dosažení zisku.

Jest zřejmo, že zde Gross již do pojmu samého hospodářství vkládá některé funkce podnikatelství, jako spojování prostředků výrobních a risiko. Podle toho by činnost dělníka nebo brání úroků nebyla hospodářstvím. Naproti tomu pojímá podnikání příliš úzce, obmezuje je jedině na činnost výrobní a zjištnou.

Na jiném místě Gross ovšem podává zase jinou definici podnikání, když praví, že tímto jest spojování kapitálu a práce za účelem výroby hospodářských směnných statků na nebezpečí podnikajícího hospodářského subjektu spojené se spekulacním úmyslem, vyrobené statky v soukromohospodářském směnném obcho-

18) Die Grundlagen der Volkswirtschaft I., 1846.

19) Die Volkswirtschaftslehre, 1867.

20) Volkswirtschaftslehre, 1873.

21) Grundsätze der Volkswirtschaftlehre, 1864.

22) Die Lehre vom Unternehmergewinn, 1884.

dě prodati za cenu převyšující svéstojné náklady. I tu Gross obmezuje podnikání jen na činnost výrobní a neuvádí výrobního činitele půdy.

M a t a j a²³⁾ praví krátce, že podnikáním jest výroba směnných statků na účet podnikatele. Opět vymezení příliš úzké, obmezené jen na výrobu. Nejdůležitější funkce podnikatelská, to jest sdružování a organisování činitelů výrobních, zde vůbec uvedena není.

W i r m i n g h a u s²⁴⁾ definuje: podnikáním jest všechna záměrná činnost, jež prostřednictvím provozu (Betrieb) na vlastní účet a nebezpečí a s vyhlídkou na zisk sleduje výrobu hospodářských statků pro cizí spotřebu. Opět zde schází funkce organizační a podnikání jest súženo jen na výrobu. Tak také v článku Unternehmen, Unternehmergewinn ve slovníku »Wörterbuch der Volkswirtschaft«.

P i e r s t o r f²⁵⁾ rozumí podnikateli samostatné výrobce, kteří užívajíce kapitálu a práce organisují a vedou výrobu hospodářských statků a služebních výkonů na vlastní účet a nebezpečí po živnostensku (»bestriebsmässig«), aby docílili důchodu.

P h i l i p p o v i c h²⁶⁾ vymezuje tyto znaky podnikání: 1. předpoklad výrobních prostředků v soukromém vlastnictví, 2. že se vyrábí pro odbyt, 3. že o způsobu a rozsahu podniků rozhoduje tržní cena, 4. že výsledek jde na účet vlastníka prostředků výrobních (str. 105). Naproti tomu klade důraz na to, že risiko nesou i kapitalisté a dělníci.

S c h u l l e r n²⁷⁾ rozeznává výrobu pro směnu a vlastní potřebu. Hlavní znak podnikání spatřuje v převzetí riska, jež jest jiného rázu než u dělníků a kapitalistů (str. 95). Ale dále také ve snaze po největším zisku, čímž ovšem by vyloučeno bylo podnikání veřejné.

L e h r²⁸⁾ praví, že podnikáním v širším smyslu jmenuje se každá záměrná činnost, jež spojena jest s odvahou a jejíž výsledek

23) Der Unternehmergewinn, 1884.

24) Das Unternehmen, 1886.

25) Handwörterbuch der Staatswissenschaften: »Unternehmer und Unternehmereinkommen«.

26) Grundriss der politischen Oekonomie, I., 2. v., 1897.

27) Grundzüge der Volkswirtschaftslehre, 1911.

28) Produktion und Konsumtion in der Volkswirtschaft, 1895.

jest jistý (?) (str. 84). V užším smyslu jest podnikáním spekulační obchodové jednání, vypočtené na zisk svému majiteli (str 85). A jako podstatné znaky podnikání uvádí samostatnost ve vedení podniku a nesení celého riska jeho. Dalším znakem pak jest, že podnikatel ve své činnosti nemůže býti nahrazen nějakým najatým zástupcem (str. 85). Zde upomíná Lehr na Mangoldta, jak později bude ještě podrobnější zmínka o tom učiněna.

Bylo by lze uvéstí snad ještě řadu jiných spisovatelů, leč účelem této úvahy není literární historie a co posud uvedeno k všeobecné orientaci postačí.

II.

Teprve po ujasnění pojmu podnikání lze přistoupiti k dalšímu úkolu, totiž k vymezení pojmu zisku podnikatelského.

Pojmem zisku podnikatelského zabývá se nauka o rozvržení statků čili nauka o důchodech, neboť zisk podnikatelský jest zvláštní kategorií důchodovou. Jest známo, že důchodem rozumí se pravidelný příbytek hospodářských statků do jmění určitého hospodářského subjektu se stanoviska tohoto subjektu, čímž liší se pojem důchodu od objektivního pojmu čistého výnosu. Dle pramenů, ze kterých důchody plynou, rozeznává se pak mezi důchody původními a odvozenými. Prvými jsou ony, které jsou výsledkem nějaké produktivní činnosti, to jest, které souvisejí s používáním činitelů výrobních. Druhými jsou ony, jež připadají osobám, které samy v produktivní činnosti účasti nemají. Důchody odvozené tedy plynou z jiných důchodů původních (almužny, alimenty, daně, různé příspěvky — nikoliv však důchody úředníků neb příslušníků svobodných povolání, ačli nechceme, jak někdy v literatuře se děje, činnost těchto povolání považovati za neproduktivní).

Původní důchody dělí se pak obyčejně opět dle jednotlivých činitelů výrobních na důchod z půdy (poněvadž právem půdu pokládati nutno za samostatného činitele výrobního), na důchod z práce a důchod z kapitálu. Tyto všechny důchody mohou míti pak opět ráz důchodů přímých, to jest důchod z půdy toho, kdo sám půdu svou vzdělává, důchod z práce toho, kdo sám své pracovní síly bezprostředně pro sebe upotřebuje, důchod z kapitálu toho, kdo kapitálu svého sám používá. Aneb mohou důchody tyto

míti ráz důchodů smluvených, to jest při důchodu z půdy pachtovné toho, kdo půdu svou dává v užívání jinému, při důchodu z práce mzda toho, kdo svou pracovní sílu pronajímá v pracovním poměru, při důchodu z kapitálu úrok toho, kdo svůj kapitál propůjčuje v cizí užívání.

Všechny tyto druhy důchodů jsou rázu jednoduchého. Ale zpravidla v hospodářské činnosti nepůsobí jednotliví výrobní činitelé osamoceně, nýbrž sdruženě, buď všechny tři, půda, kapitál a práce, aneb aspoň dva, kapitál a práce. Jest to právě při podnikání. A této činnosti podnikatelské odpovídá pak zvláštní druh důchodu který není více povahy jednoduché, nýbrž jest složený, totiž důchod podnikatelský.

Co jest to a jak vzniká důchod podnikatelský?

Představíme-li si nějaký podnik, jakéhokoliv druhu, ponese tento podnik při správném technickém a hospodářském řízení za určité časové období hrubý výnos. Odečtou-li se od tohoto hrubého výnosu všechny náklady výrobní, jako všechny kapitály oběžné ve výrobě spotřebované a část kapitálů stálých, jež musí býti umořeny, dále náklady pojišťovací, daňové atd. (náklady ve smyslu národohospodářském), ale vedle toho i mzdy dělnické a úroky z cizích použitých kapitálů, jež jsou sice se stanoviska dělníků a kapitalistů jich důchody, ale se stanoviska podnikatele jeho náklady (náklady ve smyslu soukromohospodářském), zbývá výnos čistý. Tento čistý výnos, zbývající po odečtení oněch všech nákladů, jest se stanoviska podnikatele jeho důchodem podnikatelským.

Jest zjevné, že v tomto důchodu podnikatelském jsou obsaženy různé složky. Především podnikatel zpravidla jest ve svém podniku také sám činným. Tato činnost jeho jest zvláštního rázu, jest rázu nejen technického, nýbrž i komerčního, jest to specifická činnost podnikatelská, záležející nejen v řízení a vedení celého podniku, nýbrž i účelné organizaci všech činitelů výrobních. Tato činnost jest tedy určitým druhem práce a za tuto práci přísluší dojísta podnikateli zvláštní odměna, kterou by obdržel ve formě mzdy, kdyby práci tu věnoval nějakému podniku cizímu, na příklad jako ředitel nějaké akciové továrny. Proto jest v důchodu podnikatelském obsažena část odpovídající náhradě za vlastní práci podnikatele.

Ale podnikatel používá ve svém podniku zpravidla také svého

vlastního kapitálu. I za toto používání mu přísluší dojísta náhrada, to jest obvyklý úrok, kterého by docílil, kdyby tento svůj kapitál dal v užívání někomu jinému. Proto v důchodu podnikatelském jest obsažena i částka odpovídající náhradě za vlastní kapitál podnikatele.

Rozumí se, že obě tyto částky důchodu podnikatelského jsou jen účetního a pomyslného rázu. Důchod podnikatelský tvoří celek a chce-li podnikatel vyšetřiti, kolik z něho připadá jakožto náhrada za vlastní práci a kolik jakožto náhrada za vlastní kapitál, musí si to teprve sám vypočísti. Ale theoreticky lze, ano nutno, tak učiniti a podnikatelský důchod v tyto jednotlivé složky rozvésti, má-li povaze jeho býti správně porozuměno.

Než tím celý důchod podnikatelský zpravidla nebývá ještě vyčerpán. Zbývá ještě jisté plus po odečtení vlastního důchodu pracovního a vlastního důchodu kapitálového a toto plus nazývá se podnikatelským ziskem.

Jest tedy pojem zisku podnikatelského užší, než pojem podnikatelského důchodu. Zisk podnikatelský jest v důchodu podnikatelském obsažen.

Že takové plus, které odpovídá zvláštnímu zisku podnikatelskému, se při čistém výnosu každého podniku, pokud podnikání vůbec se setkalo s úspěchem, musí vyskytovat, jest samozřejmé. Neboť kdyby předem nebylo naděje na docílení takového zisku podnikatelského, odpadl by všecken podnět soukromého podnikání. Z jakých důvodů by někdo podnikal, používal vlastního kapitálu (neb i půdy) i vlastní práce v podniku, aneb dokonce i cizí práce a cizího kapitálu, za něž musí nahražovati mzdu a úrok, kdyby neměl naděje na ono plus důchodu, které se zove podnikatelským ziskem? Vždyť by za svůj kapitál, kdyby jej dal v užívání jinému, obdržel obvyklý úrok a za svou podnikatelskou činnost, kdyby ji rovněž někomu jinému propůjčil, obdržel přiměřenou mzdu. Proč by tedy podnikal sám a vydával se při tom onomu nebezpečí, které se rozumí podnikatelským risikem?

Neboť právě v pojmu podnikání, při němž podnikatel stává se vlastníkem vyrobených statků, leží toto podnikatelské risiko. Jest to nebezpečí, které podnikatel nese, že podnikání nesetká se s úspěchem. Jest pravda, že každý výrobce nese jisté nebezpečí, i kdyby nebyl podnikatelem, ale to jest jen nebezpečí technické ho nezdaru (následkem vlastní neobratnosti, neumělosti, po-

hrom živelních atd.). Leč podnikatel vedle toho nese i nebezpečí hospodářského nezdaru, který vzniká následkem změněných konjunktur cenových. Toto zvláštní a docela specifické risiko podnikatelské nenesí ani dělník, ani věřitel, kteří musí dostati svou mzdu a svůj smluvený úrok, třeba i podnikatel tuto mzdu a tento úrok byl nucen uhraditi nikoliv z výnosu podniku, kterého snad vůbec není, nýbrž ze svého vlastního jmění. Pak nevzniká ovšem žádný zisk podnikatelský, nýbrž naopak nastává podnikatelská ztráta. Proti možnosti zisku podnikatelského jest tedy při každém podnikání naopak možnost podnikatelské ztráty. Jest pravda, že při každém druhu podnikání není risiko podnikatelské stejně velké. Jsou druhy podnikání, při kterých jest minimální, jsou jiné druhy, při kterých jest velmi vysoké. Některé podniky slibují vysoké zisky, ale hrozí při nich i velké ztráty. Záleží na tom, jakou úlohu hraje při tom moment aleatorní a pošiny konjunkturální. Mluví se pak o podnicích spekuláčnických. Při veřejných podnicích risiko podnikatelské bývá nepatrné. Právě proto jen takové podnikání hodí se za předmět podnikání veřejného, při němž risiko není značné. Ale risiko určitého stupně vyskytuje se při podnikání každém. Proto musí při podnikání býti naděje na zvláštní odměnu, na zvláštní zisk podnikatelský, aby vůbec někdo podnikal.

Pro úplnost by třeba bylo zmíniti se ještě o tak zvaných důchodech přednostních čili rentových. Ale důchody tyto nejsou zvláštní kategorií důchodovou, nýbrž důchodem přednostním rozumí se každý druh důchodů, který ze zvláštních příčin, at faktických nebo právních, trvale se povznesl nad svou obvyklou úroveň. Vyskytovati se může tedy renta přednostní při každém druhu důchodů, při důchodu pozemkovém, pracovním i kapitálovém. Důchod přednostní není ovšem zjevem pravidelným, poněvadž celkem v životě hospodářském volná soutěž směřuje k vyrovnávání výše důchodové a má tedy tendenci nivelisační. Ale přes to státi se může, že volná soutěž jest vyloučena, aneb aspoň obmezena, z čehož pak vznikají jevy rázu monopolického. Původ jich může býti faktický, na př. zvláštní úrodnost pozemku neb jeho výhodná poloha k trhu, zvláštní nadání neb pile a obratnost, zvlášt výhodné uložení kapitálu, zvlášt příznivé podmínky podnikání, ale i dohody kartelové. Původ ten může býti i právní, jako finanční monopoly, privileje, patenty, koncese atd.

Na základě toho docílí se snad ceny rázu monopolického, které převyšují značně náklady výrobní. Tento rozdíl mezi náklady výrobními a cenami tvoří pak právě onen důchod přednostní. Tak renta pozemková, stavební, horní, přednostní důchod virtuosa, zpěváka, vynálezce, koncesovaného živnostníka, privilegovaného podnikatele a pod. Rozumí se tedy, že i důchod podnikatelský může býti spojen s takovým důchodem přednostním, jímž trvale jest zvýšen nad ostatní důchody podnikatelské. Jest zejména zásluhou Schäßfleovou,²⁹⁾ že povahu tohoto důchodu rentového v theorii jasně vymezil a osvětlil.

III.

Skutečnost, že existuje zvláštní zisk podnikatelský, poněvadž bez takového zisku by nemohlo býti žádného soukromého podnikání, dává však podnět k další otázce o důvodu tohoto zisku podnikatelského, jakožto zvláštní kategorii důchodové.

I při jiných důchodech klademe tuto otázku a snažíme se ji uspokojivě zodpověděti. Při některých druzích důchodů jest zodpověděni to snadné a samozřejmé.

Důchod práce jest prostě odůvodněn produktivností práce. Neboť právě jen takovou činnost lidskou rozumíme prací, která má hospodářský účel a jest produktivní. Vyrobí-li se prací nové hospodářské statky a mají-li zpravidla i vyšší hodnotu, pak jest zřejmý výsledek této práce, který se zřetelem k pracujícímu subjektu jest jeho důchodem. Při nesmluveném důchodu pracovním sám sebou celý tento výsledek mu připadá, při smluveném důchodu pracovním ovšem připadá mu jen pevná mzda, při čemž zůstává otevřenou otázkou, zdali výše této mzdy odpovídá plně výtěžku této práce čili nic. (Marx to, jak známo, popírá.) Důchod pracovní odůvodněn jest tedy produktivností práce.

Také o půdě, jakožto činiteli výrobním, není pochybnosti, že jest produktivní. Vždyť některé druhy výroby bez půdy vůbec jsou nemožny (zemědělství). Ovšem půda náleží mezi výrobní činitele přírodní. Některé z těchto činitelů přírodních, ačkoliv jsou nesporně produktivními, nejsou pramenem důchodů, poněvadž jsou statky volnými, nepřivlastnitelnými (vzduch, vláha,

²⁹⁾ Die nationalökonomische Theorie der ausschliessenden Absatzverhältnisse, 1867.

sluneční světlo, teplo, zpravidla i voda atd.). I půda v neosídlených končinách země může býti ještě statkem volným. Zpravidla jest však půda ve všech kulturních zemích již osazena a nalézá se v soukromém vlastnictví. Pak se stává pramenem důchodu pozemkového. Ba i kdyby nebylo uznáváno soukromé vlastnictví, zůstala by půda pramenem důchodu, poněvadž jest nerozmnožitelná. Ovšem by pak důchod z půdy nepřipadal nynějším soukromým vlastníkům jejím, nýbrž onomu pospolitému celku, kterému by půda náležela resp. který by jí disponoval. Tedy i důchod z půdy odůvodněn jest produktivností půdy.

Byly a jsou v theorii značné spory, zdali odůvodněn jest důchod z kapitálu, to jest z oněch prostředků výrobních a oněch předmětů majetkových, které nejsou původního rázu, nýbrž odvozeny již z lidské práce a působení sil přírodních a které slouží buď bezprostředně k výrobě aneb jsou aspoň způsobitelné k nabývání nových statků (kapitál výrobní a těžební). Spor tento byl zejména velmi praktický tam, kde jde o důchod z kapitálu smluvený čili úrok. Kontroverza o oprávněnosti úroku vlekla se po celý starý, střední i nový věk, jest známo, že v dřívějších dobách určité názory světové spatřovaly v každém úroku lichvu a že i cestou zákonodárnou brání úroku zakazovaly. Dnes dojista spor ten rozhodnut jest ve prospěch důchodu z kapitálu a tedy také úroku, neboť ani kapitálu nelze vážně upříti vlastnost produktivnosti. Jsou sice názory, které úrokovou theorii produktivní odmítají, ale produktivnost kapitálu jest přece tak zřejma a očividna, že sotva lze popírati odůvodněnost důchodu kapitálového. Jiná jest ovšem zase otázka, komu tento důchod připadá. Zdali vlastníku kapitálu, tam, kde jest soukromé vlastnictví k němu uznáváno, čili opět nějakému pospolitému svazku společenskému.

Docela jiná příčina než produktivnost jest ovšem důvodem vzniku důchodů přednostních. Při těchto jest důvodem tím, jak bylo již řečeno, faktická neb právní vyluka neb obmezenost soutěže, následkem čehož vznikají ceny monopolické, udržující se nad náklady výrobními. Pokud vznik důvodu přednostního má příčiny právní, zanikl by důchod takový odpadnutím neb změnou dotyčných právních ustanovení, na př. zrušením právního monopolu, patentu, koncese atd. Pokud jde však o monopoly faktické, vymykají se tyto působnosti právního řádu a potrvaly by tedy i při každé jeho změně. Ovšem po odstranění soukromého

vlastnictví by takové přednostní důchody plynuly opět pospolitěmu vlastnickému subjektu.

Vzniká konečně otázka, jaký důvod má ona kategorie důchodová, kterou rozumíme ziskem podnikatelským?

Zodpovědění této otázky předpokládá ovšem především uvědomění si pravé podstaty zisku podnikatelského. Dokud ujasnění takového nebylo, dokud v theorii nerozeznávalo se mezi širším pojmem důchodu podnikatelského a užším pojmem zisku podnikatelského, aneb dokud dokonce to, co jest ziskem podnikatelským, zahrnováno bylo buď s jedné strany pod široký pojem důchodu z kapitálu, aneb s druhé strany opět pod pojem důchodu z práce, dotud otázka důvodu zisku podnikatelského vůbec ani nemohla vzniknouti, aneb byla jednoduše zodpověděna tím způsobem, že důvod zisku podnikatelského pokládán byl za totožný s důvodem důchodu kapitálového resp. pracovního.

A skutečně lze v dějinách nauky národohospodářské docela zřejmě sledovati ve starší době dva názory co do vysvětlení důvodu zisku podnikatelského, jeden směr, dle něhož zisk podnikatelský není než součástíou důchodu kapitálového a že má tedy též původ jako důchod kapitálový. Tento názor vyskytuje se převážně v literatuře anglické a proto lze jej nazvati směrem anglickým. Druhý směr naproti tomu jest toho mínění, že zisk podnikatelský jest jen zvláštní povahou důchodu pracovního. Tento názor hájili hlavně spisovatelé francouzští, i lze jej proto nazvati směrem francouzským.

Mnozí spisovatelé ovšem nedají se řaditi přesně do některého z těchto táborů, nýbrž zaujali stanovisko eklektické, odůvodňující zisk podnikatelský důvody vzatými z obou těchto názorových hledek. Dle nich tedy zisk podnikatelský má jednak povahu důchodu kapitálového, jednak ale také důchodu pracovního. Při tom někteří z těchto spisovatelů jsou si plně vědomi tohoto dualismu svého odůvodnění zisku podnikatelského, jiní však ani si ho neujasnují.

Tyto starší názory o původu zisku podnikatelského dají se ovšem vysvětliti tím, že ani sám pojem tohoto zisku podnikatelského nebyl ještě přesně vyhráněn a že namnoze byl směřován a ztotožňován s širším pojmem podnikatelského důchodu. V pojmu důchodu podnikatelského ovšem oba ony prvky důchodu kapitálového i důchodu pracovního obsaženy jsou. Vždyť zisk podni-

katelský jest teprvé ono residuum, který zbývá z důchodu podnikatelského po odečtení důchodu z vlastního kapitálu podnikatele a z důchodu z vlastní jeho práce. Kdo tedy pojímal pojem důchodu podnikatelského za totožný s pojmem zisku podnikatelského, snadno byl sveden k tomu, že v zisku tom viděl i důchod z kapitálu neb práce podnikatelovy, aneb obojí.

Teprve, když přesně vyjasnil se pojem zisku podnikatelského, bylo zjevno, že jeho odůvodnění jakožto důchodu z kapitálu neb z práce jest neudržitelno. Neboť v užším pojmu zisku podnikatelského není obsažena již žádná součástka odpovídající spolupůsobení kapitálu neb práce. Součástky takové jsou vyčerpány již v důchodu kapitálovém a pracovním, resp. oněmi složkami celkového důchodu podnikatelského, které na vlastní kapitál a vlastní práci podnikatele vypadají. Ale zisk podnikatelský jest právě něco, co se nalézá mimo tuto působnost kapitálu a práce. Jeho důvod tedy musí býti hledán někde jinde.

To v novější literatuře pak vedlo k tomu, že skutečně zisk podnikatelský počal býti považován za další novou kategorii důchodovou, vedle důchodu kapitálového a pracovního. Ale je-li tomu tak, pak i tento zisk podnikatelský musí míti nějaký důvod zvláštní a nelze jej vysvětliti ani důchodem kapitálovým ani pracovním.

Nuže, který jest to důvod a v čem spočívá? To jest otázka, která byla položena a která opět různým způsobem byla zodpovídána. Uvidíme, s jakým zdarem neb nezdarem.

Budiž především podán stručný přehled dosavadní literatury v tom směru.

1. Pokus o výklad podnikatelského zisku, jakožto důchodu z kapitálu (škola anglická).

Pokus ten nalézáme již u Adama Smitha v první knize šesté hlavě jeho díla o podstatě a příčinách národního blahobytu. Praví tam, jak již bylo dříve řečeno, že jakmile nashromáždí se v rukou několika osob kapitál, použijí ho k tomu, aby zaměstnávali pilné osoby opatřující je látkami a prostředky výživy a získali prospěchu z toho, co oni takto vyrobí, aneb čím látky jich prací na hodnotě nabudou. Při výměně výrobků za peníze, práci neb jiné zboží musí prý nad náklady výrobní něco přebývati, jakožto zisk podnikatele, jenž při tom svůj kapitál dal v sázku. Hodnota, kterou dělníci surovinám přidali, rozvrhuje se tu tedy

ve dvě části, z nichž jednou částí se zaplatí jich mzda a druhou částí zisk zaměstnavatelův z kapitálu za suroviny a mzdy vynaloženého. Tento by neměl žádného zájmu na tom zaměstnávatí dělníky, kdyby neměl naděje docíliti z prodeje jich práce více než pouhou náhradu svého kapitálu a neměl by také zájmu použití raději více kapitálu než méně, kdyby zisk jeho se neřídil tímto množstvím jeho kapitálu. Mohlo by se mysliti, že zisk kapitálový jest jen jiným označením pro mzdu za zvláštní druh práce, to jest za práci pozůstávající v dozoru a řízení. Ale zisk kapitálový jest něco docela jiného, řídí se zcela jinými zásadami a není v žádném poměru k množství, obtížím oné práce a k nadání, jež vyžaduje. Řídí se jedině dle hodnoty vynaloženého kapitálu a jest dle jeho množství buď větší neb menší.³⁰⁾

Smith zde mluví tedy o zisku kapitálovém, ale zahrnuje do něho i zisk podnikatelský, aneb aspoň to, co ziskem podnikatelským nutno rozuměti. Na jednom místě dokonce přímo užívá tohoto výrazu »zisk podnikatele«. ³¹⁾ Zároveň obrací se proti tomu, aby tento zisk byl považován za odměnu práce podnikatelovy. Nazývá zisk ten »profits of the stock« a jest v něm obsažen jak úrok, jehož se docílí za přenechání kapitálu v užívání cizí, tak i vlastní zisk podnikatelský. Poměr obou těchto složek není stálý, ale v Anglii prý celý zisk kapitálový činí asi dvakrát tolik, kolik jednoduchý úrok. Ovšem právě na tomto místě i Smith již také mluví o tom, že dlužník (podnikatel) nese risiko za vypůjčený kapitál, poněvadž jej půjčujícím jaksi pojišťuje a že čtyři až pět procent jsou ve většině obchodů dostatečným ziskem za nebezpečí tohoto pojištění a odpovídající náhradou za námahu, spojenou s užitím tohoto kapitálu. ³²⁾ Těchto čtyř až pět procent jest tedy právě ziskem podnikatelským a Smith zmiňuje se tu, třeba jen mimochodem, o risiku a o náhradě námahy. Není tedy stanovisko Smithovo zcela přesné.

Podobné stanovisko jako Smith, zaujímá k zisku podnikatelskému také Ricardo a Malthus. Oba v zisku podnikatelském spatřují část důchodu kapitálového, jenž tvoří součástku nákladů výrobních.

³⁰⁾ A. Smith: Untersuchung über das Wesen und die Ursachen des Volkswohlstandes (něm. překlad Stöpelův), 1878, I., str. 66, 67.

³¹⁾ Tamtéž str. 135.

³²⁾ Tamtéž str. 135.

Tak i *Mac Culloch*, ačkoliv na jednom místě³³⁾ od zisku kapitálového odečítá »mzdu« podnikatele za dozor a řízení produktivního uložení a použití kapitálu. Rovněž tak v pozdějším svém dile³⁴⁾ praví o důchodu podnikatelském, že sestává ze dvou částí, z náhrady za vynaložený kapitál a z odměny kapitalisty za jeho obratnost a námahu při dozoru použití kapitálu, spojenou s odškodněním za taková nebezpečí, proti kterým se nelze pojistiti. Zde tedy *Mac Culloch* náleží již mezi eklektiky, kteří zisk podnikatelský vysvětlují nikoliv jednotným, nýbrž kompromisním způsobem.

Mezi zastánce směru, že zisk podnikatelský a úrok náleží ve stejnou důchodovou kategorii, jest však z anglických spisovatelů ještě *Senior*³⁵⁾ a *Mill*³⁶⁾. Ovšem tento poslední přibližuje se opět již k eklektikům, uváděje, že důchod podnikatelský (»profit«) obsahuje odškodnění za zdržlivost, nebezpečí a námahu.

Za to *Samuel Read*³⁷⁾ vylučuje výslovně ze zisku kapitálového náhradu za převzaté riziko a jakoukoliv odměnu za práci, takže ztotožňuje zisk kapitálový s čistým úrokem. V zisku podnikatelském jest však ještě něco více, to jest to, co převyšuje úrok. Toto plus jest však odměnou za podnikatelskou práci. *Read* se blíží tedy již ke stanovisku francouzskému.

Také však někteří francouzští národohospodáři sdílí anglický názor. Tak zejména *Sismondí*³⁸⁾ a *Rossi*³⁹⁾

Ze spisovatelů německých následovali anglické stanovisko zejména starší autoři, nalézající se ještě docela ve vleku názorů *Smithových*, jako *Kraus* (*Staatswirtschaft*, 1837), nazývající zisk podnikatelský »*Verlagsprofit*« a *Schlözer*, považující podnikatele za nájemce práce (*Arbeitspächter*).

*Schröder*⁴⁰⁾ nejasně praví, že zisk podnikatelský jest tvoření kapitálu podnikatelova.

33) Ve vydání *Smithova Blahobytu národů* str. 22 pozn. 1.

34) *Principles of political economy*, 9. kap.

35) *Outline of the Science of Political Economy*, 1836.

36) *Principles of Political Economy*, 1848.

37) *An Inquiry into the natural grounds of Rights to Vendible property on Wealth*, 1829.

38) *Nouveaux principes d' Économie politique*, 1822.

39) *De la distribution de la richesse*, 1851.

40) *Die politische Oekonomie*, 1897 (str. 245).

Také Rodbertus⁴¹⁾ pokládá zisk podnikatelský za část zisku kapitálového, po případě i renty pozemkové. Podobné jest stanovisko Lassalleovo,⁴²⁾ jenž se zejména ohražuje proti tomu, že by zisk podnikatelský byl odměnou za nějakou práci podnikatelovu neb za risiko. Též Dühring⁴³⁾ zahrnuje v zisku podnikatelském část zisku kapitálového.

Vůbec i celá Marxova theorie nadhodnoty založena jest na předpokladu totožnosti zisku podnikatelského se ziskem kapitálovým.

Konečně náleží k tomuto směru také Pierstorff, aspoň ve svém spisu otázce této zvláště věnovaném.⁴⁴⁾ Spis Pierstorffův jest monografií, která se zabývá skoro výhradně dogmaticko-historickou stránkou názorů o zisku podnikatelském. Po té stránce jest záslužná, třeba odbočovala často na zcela odlehlé pole, s vlastním ziskem podnikatelským nesouvisející. Avšak v pozitivním směru přináší spis Pierstorffův velké zklamání, zejména po monografii Mangoldtově, o plných dvacet roků starší. Pierstorff se ani nepokouší samostatně řešiti problém důvodu zisku podnikatelského, nýbrž prostě několika řádky přijímá staré stanovisko školy anglické. Práví, že jen ony pokusy o zdůvodnění zisku podnikatelského mají oprávnění, které zisk ten neoddělují od zisku kapitálového, nýbrž spatřují v něm jen jeho zvláštní část. Otázka po povaze vzniku a oprávnění zisku podnikatelského musí prý vždy spojována býti s otázkou o povaze, vzniku a oprávnění zisku kapitálového vůbec. Škola Smith-Ricardova, třeba nedokonalá po stránce klasifikace zisku podnikatelského, přece prý jest správná. Naproti tomu směr Sayův, jenž v zisku tom spatřoval mzdu, jakož i ony snahy, které jej postaviti chtěly na vlastní nohy (sic), jsou prý jen jediným velkým zblouděním od jediné pravé cesty (str. 227, 228).

2. Pokus o výklad podnikatelského zisku, jakožto odměny za činnost podnikatele (škola francouzská).

Prvním a hlavním zastáncem této školy jest J. B. Say. On

41) Sociale Briefe, 1850—I.

42) Bastiat-Schulze oder Kapital und Arbeit, 1864.

43) Cursus der National- und Socialökonomie, 1873.

44) Pierstorff: Die Lehre vom Unternehmensgewinn, 1875.

praví:⁴⁵⁾ »Zisk průmyslového podnikatele může býti považován za mzdu jeho práce. Smith se zapletl do velikých nesnází, když neodloučil zisk podnikatele od důchodu z jeho kapitálu. On obojí směsuje pod jménem zisku kapitálového (profits of stock)«. Say také prvý vlastně mluví o zisku podnikatelském v pravém slova smyslu (profit d'entrepreneur). On pak dále zejména uvádí, v čem záleží práce podnikatelova, za kterou bere odměnu. Ovšem ale také již Say poukazuje při tom na risiko.

Podobného názoru jako Say jest Garnier,⁴⁶⁾ jenž se vyslovuje proti tomu, aby zisk podnikatelský ztotožňován byl se ziskem kapitálovým, nýbrž považuje jej rovněž za mzdu. Rozeznává ovšem v důchodu podnikatelově dvě částky, totiž jeho mzdu a jeho zisk. Stejně Droz⁴⁷⁾ pojednává o zisku podnikatelském současně se mzdou a pokládá jej za mzdu, kterou podnikatel platí sám sobě. Ale i Droz přes to jinde praví, že důchod podnikatele se dělí ve tři části, mzdu, úrok a zisk (profit). Také Dunoyer⁴⁸⁾ klade velkou váhu na zvláštní činnost podnikatele.

Z anglických spisovatelů sluší k směru tomuto zařaditi zmíněného již Reada, jenž, jak bylo uvedeno, v zisku podnikatelském převyšujícím úrok spatřuje odměnu za jeho práci, nikoliv však za risiko.

Ze spisovatelů německých stojí na tomto stanovisku Lotz⁴⁹⁾ a Schüz⁵⁰⁾, ačkoliv tento se také již zmiňuje o pojišťovací prémii. Zejména však sem spadá Roscher⁵¹⁾, jenž vůbec nazývá podnikatelský zisk podnikatelskou mzdou (Unternehmerlohn). Ovšem liší se mzda ta od obyčejné mzdy tím, že není povahy smluvní. Arci zahrnuje v sobě zisk podnikatelský, někdy i živěl rentový. Také Roscher (jako Riedel) mluví o organisační, spekulační a inspekční činnosti podnikatele a přidává k tomu ještě činnost účetní a pokladní. Ovšem poukazuje se také k zodpověd-

⁴⁵⁾ Traité d'Économie politique 1814, II. str. 72, Cours d'Économie politique V.

⁴⁶⁾ Eléments de l'Économie politique, Dictionnaire Coquelin et Guillaumin, Entrepreneur d'industrie.

⁴⁷⁾ Économie politique, 1829, str. 267.

⁴⁸⁾ De la liberté du Travail, 1846.

⁴⁹⁾ Handbuch des Staatswirthschaftslehre, 1820.

⁵⁰⁾ Grundsätze der Nationalökonomie, 1843.

⁵¹⁾ Grundlagen der Nationalökonomie, 22. v., 1897.

nosti. Přednost podnikatelů a jich výhoda spočívá v předvídání konjunktury.

Náleží sem z německých spisovatelů dále také Her-
m a n n,⁵²⁾ jenž na jednom místě sice pravi, že podnikatelský zisk
jest náhradou za nejistotu důchodu podnikatele, ale jinde tvrdí,
že se odlišuje od náhrady za nebezpečí a že jest odplatou za inte-
ligenci a starostlivost při založení a vedení závodu (str. 372).

Sem zařaditi množno konečně též Kleinwächtera,⁵³⁾
jenž tvrdí, že starší theorie kladla důraz na risiko, kdežto novější
že považuje podnikatele za jakéhosi národohospodářského úřed-
níka a zisk podnikatelský za jeho služné (str. 205).

3. Pokusy o eklektický neb kompromisní vý-
klad zisku podnikatelského. Jak uvedeno, mnozí již
dříve citovaní autoři mají o zisku podnikatelském názory eklectic-
ké. Ale jsou jiní ještě, které vůbec nelze zařaditi k určitému
směru, nýbrž kteří v otázce této zaujímají stanovisko zcela kom-
promisní.

Sem spadají z již uvedených anglických spisovatelů Mac
Culloch a J. S. Mill,⁵⁴⁾ jak bylo dříve poznamenáno. Tento
zejména pravi, že výše důchodu kapitálového převyšuje značně
úrok. Co je nad to, jest částečnou náhradou riska a za obratnost
a pozornost, jež rovněž vyžadují odměnu. Také recensent ne-
jmenovaný dříve uvedeného spisu Readova⁵⁵⁾ (dle domněnky prý
Senior), zahrnuje v pojem důchodu kapitálového úrok, pojištění,
mzdu a zisk monopolový (dle dnešního pojmu přednostní rentu).

Z novějších Angličanů konečně náleží do této kategorie ještě
Marshall,⁵⁶⁾ jenž rozeznává mezi podnikatelským ziskem či-
stým, který jest cenou za obchodní zdatnost a energii, a hrubým,
kde k tomu přistupuje ještě cena za organizaci zdatnosti a ka-
pitálu (I, str. 329). A jinde pravi, že výnos zdařilého podniku
jest souhrn výnosů z vlastní schopnosti podnikatele, z hmotných
kapitálů a z podnikatelské organizace (I, str. 608).

⁵²⁾ Staatswirtschaftliche Untersuchungen, 2. vyd. 1870.

⁵³⁾ Schönberg, Handbuch der politischen Oekonomie I.

⁵⁴⁾ Mill: Grundsätze der politischen Oekonomie (něm. př.) II.,
str. 67, 1869.

⁵⁵⁾ Quaterly Review, sv. 44.

⁵⁶⁾ Handbuch der Volkswirtschaftslehre (něm. překlad), 1905.

Z francouzských spisovatelů Leroy Beaulieu⁵⁷⁾ rozeznává čtyři živly v zisku podnikatelském: 1. mzdu za řídicí činnost, 2. prémii pojišťovací proti riziku, 3. odměnu za obratnost a inteligenci administrační, 4. bezplatný dar náhody (str. 300).

Z německých spisovatelů sem náležejí Nebenius, Jacob, jenž zisk podnikatelský pokládá jednak za důchod kapitálový, jednak za odměnu za námahu, ale dokonce také za riziko.⁵⁸⁾ Dále též Lotz, dle něhož jest zisk podnikatelský pracovní odměnou za řízení podniku,⁵⁹⁾ ale přece zase jinde nerozeznává přesně mezi ziskem podnikatelským s kapitálovým. Podobně Prittwitz, Hufeland,⁶⁰⁾ jenž spatřuje v zisku podnikatelském opět odměnu za zvláštní talent podnikatele (jakousi přednostní rentu) a zároveň náhradu za nebezpečí. Storch⁶¹⁾ praví, že zisk podnikatelský jest zároveň mzdou a úrokem, jest cenou práce podnikatele a řídí se množstvím kapitálu. Úrok vzniká bez práce, ale podnikatel musí býti činným, aby došel zisku. Mzda a náhrada za pojištění proti nebezpečí tvoří nutný zisk podnikatele. Contzen⁶²⁾ myslí, že zisk podnikatelský jest odměnou za práci vedení podniku a zároveň náhradou pojišťovací prémie za riziko s podnikáním spojené. Velmi kompromisní stanovisko zastupuje také Wirth⁶³⁾, jenž tvrdí, že zisk podnikatelský se rozpadá v zisk kapitálový a mzdu pracovní, ale že jeho výše se řídí nebezpečím (str. 335). A dále dří, že »tak zvaný zisk podnikatelský pozůstává tedy jen v prémii za nebezpečí, jemuž jest kapitál vystaven, a ve mzdě za službu, kterou koná« (str. 336). Conrad⁶⁴⁾ soudí, že zisk podnikatelský jest mzdou za organisaci a vynikající vedení závodu a náhradou za břímě a starost, jež s rizikem jsou spojeny. Philippovich⁶⁵⁾ dosti nejasně praví, že důchod podnikatelský jest odškodněním za upotřebení (Verwertung) výrobních sil ná-

⁵⁷⁾ Essai sur la répartition des richesses, 2. v. 1883.

⁵⁸⁾ Jacob: Grundsätze der Nationalökonomie, 3. v., 1825, § 283.

⁵⁹⁾ Lotz: Handbuch der Staatswirtschaftslehre 2. v., 1837, § 472.

⁶⁰⁾ Hufeland: Neue Grundlagen der Staatswirtschaftskunst 1807.

⁶¹⁾ Storch: Cours d'Économie politique, 1815, něm. překlad Rauův z r. 1819, str. 249.

⁶²⁾ Nationalökonomie, 1883, str. 783.

⁶³⁾ Grundzüge der Nationalökonomie II., 1860.

⁶⁴⁾ Nationalökonomie, 1896.

⁶⁵⁾ Grundriss der polit. Oekonomie I. 2. vyd. 1897.

rodního hospodářství přiměřené potřebám a poměrům tržním, jinde praví, že jest nutným výsledkem obchodu (Verkehrs) (str. 278). Obíací se proti theorii risikové, tvrdě, že risiko není bezprostřední příčinou důchodu, nýbrž jen má účinek na zmírnění soutěže podnikatelů (str. 279) a že risiko mají také dělníci a věřitelé (str. 105).

4. Pokusy o zvláštní samostatný výklad zisku podnikatelského. Ale již dříve vyskytují se také spisovatelé, kteří pátrají po zvláštním důvodu zisku podnikatelského odmítajíce názor, že by byl podstatou svou ziskem kapitálovým aneb důchodem pracovním. Jsou to zejména spisovatelé němečtí.

Sem náleží již Rau,⁶⁶⁾ jenž nazývá zisk podnikatelský ziskem živnostenským (Gewerbsverdienst) a pokládá jej za zcela zvláštní a samostatný důchod, vyplývající ze zcela úzkého spojení práce a kapitálu. Ovšem také poukazuje na nebezpečí ztráty.

Riedel⁶⁷⁾ tvrdí, že činnost podnikatele spočívá v organizaci, spekulaci a inspekci, a zisk podnikatelský, který klade mezi všemi kategoriemi důchodovými na prvé místo, že jest náhradou za tyto funkce. Také Stein⁶⁸⁾ hledá zvláštní důvod zisku podnikatelského a odmítá důrazně názor, že by spočíval v risiku.

Dle Schäßle⁶⁹⁾ jest zisk podnikatelský náhradou, na kterou má nárok podnikatel za národohospodářské povolání samostatného a hospodářského sdružování výrobních sil pomocí spekulativního užívání kapitálu.

Cohn⁷⁰⁾ upozorňuje na to, že již Smith rozeznával mezi ziskem (profit) a úrokem (interest) (I, str. 6) a mluví o záruce za podnik (str. 583).

Dle Schullerna⁷¹⁾ jest podnikatelský zisk důchodem sui generis, jest to zisk konjunkturální (str. 306): není prémie za risiko, neboť toto tvoří prý část nákladů výrobních. Zisk podni-

⁶⁶⁾ Grundsätze der Volkswirtschaftslehre, 6. v., 1855.

⁶⁷⁾ Nationalökonomie oder Volkswirtschaft, 1839.

⁶⁸⁾ Lehrbuch der Volkswirtschaft, 1858.

⁶⁹⁾ Das gesellschaftliche System der menschlichen Wirtschaft, 3. v. 1873. II., str. 458.

⁷⁰⁾ Grundlegung der Nationalökonomie, 1885.

⁷¹⁾ Grundzüge der Volkswirtschaftslehre, 1911.

katelský jest výsledkem kombinovaných procesů při tvoření cen a obsahuje živel spekuláční.

Schöber⁷²⁾ praví, že podnikatelský zisk tvoří specifický důchod podnikatele, jest náhradou za služby, které prokazuje společnosti sdružováním a řízením výrobních sil, hospodářským použitím daných prostředků ve směru a množství, určeném potřebou a trhem (str. 411). Jinde dí, že zisk podnikatelský jest oprávněným důchodem za služby společnosti, jimiž podnikatel na vlastní nebezpečí a dává v šanc svou hmotnou existenci, sdružuje a k jinému vzájemnému zasahování spojuje národohospodářské výrobní síly a je uplatňuje co nejpřiměřeněji dle směru a množství potřeby a trhu (str. 415).

Mithoff⁷³⁾ rozumí ziskem podnikatelským to, co zbývá po odměně za vlastní práci a kapitál (půdu) resp. to, co nemůže býti jiným obstaráno. Jest to náhrada za službu, která jest poskytována společnosti kombinací činitelů výrobních.

Gross⁷⁴⁾ praví, že podnikatelský zisk jest premií za plné následování hospodářského zákona nejmenších nákladů a největšího zisku a v tom že vězí jeho národohospodářská oprávněnost. Ale nemůže býti prý současně důchodem a náhradou za nebezpečí. To jsou prý protichůdné pojmy.

Wirminghaus⁷⁵⁾ praví, že zisk podnikatelský jest čtvrtým odvětvím důchodovým. Připouští odůvodnění jeho jako risikové premie, ale hned zase dodává, že názor tento prý nepodává pro vznik zisku podnikatelského věcného vysvětlení. Také ve své zvláštní monografii⁷⁶⁾ míní, že převzetí riska nepodmiňuje ještě zvláštní premii (str. 36), ovšem hned dále zase praví, že podnik musí hraditi jakousi premii nebezpečí, která jest přebytkem nad náklady výrobními, úrokem a mzdou (str. 37). Tato premie není prý však výnosem, nýbrž kompensací (sic!) (str. 38). Ale podnikatelský zisk má prý jinou povahu u řemeslníka a soukromého učitele (str. 39). A nyní dochází Wirminghaus k podivnému závěru, že prý četným druhům podniků odpovídají také četné

72) Volkswirtschaftslehre 5. v., 1896.

73) Schönberg, Handbuch der politischen Oekonomie I.

74) Die Lehre vom Unternehmerngewinn, 1884.

75) Unternehmen und Unternehmerngewinn (Handwörterbuch der Volkswirtschaft).

76) Wirminghaus: Das Unternehmen, 1886.

druhy zisků podnikatelských (str. 40). Pak praví zase, že zisk podnikatelský není důchodem jednoduchým (str. 41). Že závisí na konjunktúře a že činí buď plus neb minus (str. 47). Z toho vidno, jak názory Wirminghausovy jsou málo ujasněné.

Zajímavo jest, že z celé dosavadní bohaté literatury o zisku podnikatelském neoriginálnější a nejpečlivěji propracovanou theorii o jeho vzniku a důvodu podal spisovatel, jehož spis vyšel již před déle než půlstoletím. Byl to pohříchu záhy zemřelý *M a n g o l d t*.⁷⁷⁾ On rozeznává především při výrobě statků pro cizí spotřebu mezi podnikáním a přejímáním práce za pevnou odměnu. Jest to ovšem více hříčka slov německého »*Unternehmung*« a »*Übernehmung*«. Při tomto není rizika, při onom ano. Mezi oběma způsoby jsou ovšem možny přechody. Dle stupně rizika lze pak rozeznávati mezi úplným a neúplným podnikáním. Podnikatelský zisk nutno rozeznávati od úroku a od mzdy. Jeho důvod spočívá v úspoře nákladů výrobních, ježto podnikatelé dovedou užívatí činitelů výrobních výhodněji a vydatněji, než ti, kdo vyrábějí jen pro vlastní potřebu (»*Eigengeschäft*«), aneb na objednávku (»*Übernahme*«). Mimo to dovedou ukojovati cizí potřeby dochvilněji, účelněji a bezpečněji. Zisk podnikatelský jest pak náhradou za ty výhody, kterých mohou docíliti jen podnikatelé, za činnost, kterou nikdo jiný nemůže prováděti a které se tedy nedá docíliti zjednanými osobami. Skládá se pak zisk podnikatelský z prémie za nebezpečí, úroku z kapitálu použitelného leč podnikatelem a odměny za jeho nepronajatelnou práci⁷⁸⁾ a konečně z renty podnikatelské, to jest zvláštních kvalit podnikatelských jen v obmezeném rozsahu se vyskytujících a nerozmnožitelných. Tato renta podnikatelská pozůstává opět dle *Mangoldta* z náhrady za výjimečné osobní vlastnosti (podnikatelská renta mzdová), z náhrady za výjimečné přednosti kapitálové (podnikatelská renta úroková) a konečně za spojení obou těchto výjimečných výhod (podnikatelská renta v užším smyslu). Ovšem týká

⁷⁷⁾ *M a n g o l d t*: Die Lehre vom Unternehmergewinn, 1855.

⁷⁸⁾ *Mangoldt* totiž vychází z předpokladu, že jsou jisté zvláštní funkce podnikatelské, které nemohou vykonávány býti osobami v námezdním poměru a rovněž že jsou jistá zvlášť výhodná použití kapitálu, kterých může docíliti jen podnikatel a nikoliv obyčejný věřitel. V tom spočívá dle něho důvod zvláštní odměny a zvláštního kapitálového zisku podnikatele.

se to jen takových osobních vlastností a kapitálů, které mají ráz ryze podnikatelský, to jest prací, které nemohou býti konány najatými osobami a kapitálů, kterých nemůže býti použito jinými dlužníky, než právě podnikateli. Jinak by taková renta nebyla rentou podnikatelskou, nýbrž jen rentou mzdovou resp. úrokovou. Taková podnikatelská renta vyskytuje se zejména při podnikání ve velkém, poněvadž počet velkopodnikatelů bývá obmezen a tím vzniká jakýs živel monopolní. Mangoldt mluví o rentě velkopodnikatelské (Großunternehmerrente), jež záleží v rozdílu produktivity velkopodniků a malopodniků. Konečně mluví Mangoldt ještě o podnikatelské rentě v užším smyslu, která vzniká poměrným nedostatkem těch, kteří současně disponují vlastnostmi podnikatelskými a potřebným kapitálem. Proti podnikatelské rentě stojí na druhé straně podnikatelská újma (Einbusse), která opět může míti povahu újmy mzdové neb kapitálové (Unternehmerlohneinbusse a Unternehmerzinseinbusse), ale nikoliv povahu ztráty velkopodnikové (Großunternehmereinbusse). Podnikatelský zisk dle Mangoldta může býti také rázu nehmotného (společenské postavení). Pokrokem hospodářským a kulturním jeví zisk podnikatelský tendenci klesající.

IV.

Z dosavadního přehledu literatury vyplývá, že jest sice velmi bohata, ale že přece jen celkem neuspokojuje. Otázka, o kterou běží, to jest vysvětlení důvodu zisku podnikatelského, není jí dostatečně vyřešena.

U starších spisovatelů se vůbec nepovažuje zisk podnikatelský za zvláštní samostatnou kategorii důchodovou, nýbrž pokládá se jen buď za součástku zisku kapitálového na jedné straně, aneb zvláštním druhem mzdy na druhé straně, aneb konečně cestou jakéhos kompromisního řešení za obojí zároveň.

Později dochází se sice k názoru, že zisk podnikatelský nedá se stotožňovati ani se ziskem kapitálovým, ani se ziskem pracovním a že tudíž třeba hledati zvláštní příčinu jeho vzniku. Ale ani zastanci tohoto směru nedovedli se postaviti na rozhodné a samostatné stanovisko. Jsou namnoze nejasní, vyjadřují se velmi mlhavě, hledají namahavě nový nějaký důvod zisku podnikatelského, ale buď se utápějí v množství neurčitých slov, aneb se

přece zase vracejí k starším názorům. Snaží se nalézt důvody zisku podnikatelského v různých příčinách, někdy i zcela různorodých, zejména jistých službách společnosti prokazovaných, nebo v domnělé úspoře docílené při výrobě, nebo zase ve zvláštní premii přednostní neb risikové.

Pokud jde o souvislost risika se ziskem podnikatelským, bude o tom ještě obšírněji mluveno. Co do názoru, že zisk podnikatelský jest odměnou za služby společenské, nelze dobře viděti, v čem vlastně služby tyto mají záležeti. Ale i kdyby bylo lze přiznati, že podnikatelé skutečně za dnešního řádu společenského a hospodářského, kdy celá výroba a oběh statků spočívá v jich rukou a jimi jsou řízeny, nějaké takové zvláštní služby prokazují, pak by přece jen zase zisk podnikatelský nebyl ničím jiným, než odměnou za tyto jich služby, to jest za jich práci, třeba práci zvláštního druhu. Byl tedy opět jen důchodem pracovním v širším slova smyslu a měl by tedy pravdu Say a jeho škola francouzská.

Kdyby zisk podnikatelský měl svou příčinu ve zvláštní ekonomisaci při výrobě, která jest možna jen, děje-li se výroba soukromopodnikatelsky, pak by zisk takový byl jen tehdy možný, kdyby nebylo volné soutěže, ježto jinak konkurencí podnikatelů navzájem by nutně vymizel. Potom by však zisk ten měl povahu renty přednostní, jež předpokládá ku svému vzniku právě vyloučení neb obmezení soutěže, ať již z důvodů faktických nebo právních. Byl by tedy zisk podnikatelský vlastně rentou přednostní, kterýž ráz mu také skutečně někteří spisovatelé přikládají. Ale renta přednostní není žádnou samostatnou kategorií důchodovou, nýbrž jen trvalým povznesením nějakého již stávajícího důchodu, ať jest to důchod pracovní, nebo kapitálový, nebo pozemkový, nebo konečně — podnikatelský. Nemůže býti tedy důchod podnikatelský sám rentou přednostní, poněvadž renta přednostní, pokud má povahu podnikatelské renty přednostní, již důchod podnikatelský předpokládá. Proto nelze důchod podnikatelský pokládati ani za rentu přednostní, která vůbec samostatného rázu důchodového postřídá a nutno i tento výklad odmítnouti.

Jest zajímavo, že v celé obsáhlé literatuře o zisku podnikatelském vlastně nejdále dospěl Mangoldt ve svém spise již v polovině minulého století vydaném. Žádný z jeho předchůdců, ale také nikdo z jeho následovníků, zejména ani Pierstorff, Gross, Mataja, Wirminghaus, již ve zvláštních monografiích otázkou zisku

podnikatelského se obírali, jej v bystrosti úsudku a analytické důslednosti nejen nepředčili, ale ani nedosáhli. Zejména bystrý byl postřeh Mangoldtův, když hledal důvod zisku podnikatelského v jakési činnosti neb zdroji kapitálovém, které nejsou »pronajatelný«, to jest, které souvisejí úzce s osobou a funkcí podnikatele a nemohou býti obstarány někým třetím. Méně zdařilými jsou ovšem již výklady jeho o rentové povaze podnikatelské, o které platí to, co nahoře bylo uvedeno. Ovšem ale hledáme-li takovou »nepronajatelnou« funkci podnikatele, sotva ji nalezneme. Funkce podnikatele jest sice zvláštního rázu, ale není ničím individuálně osobitým. Osobu jednoho podnikatele lze nahraditi osobou jiného podnikatele, je-li ale možno zastoupení jednoho podnikatele jiným, jest možno také funkci tuto »pronajati«, to jest obstarávati funkce podnikatelské, pokud jde o osobní činnosti osobami v poměru mzdovém. U podniků neosobních se tak skutečně děje, poněvadž u nich osoba podnikatele není osobou fysickou. Tím však důvod zisku podnikatelského, zakládající se právě v tomto poměru, padá.

Dosavadní výsledek vědeckého bádání co do zjištění důvodu zisku podnikatelského nelze tedy nazvati zcela vyhovujícím. Pokroku dalšího ve směru tom lze docíliti jen tím, když vezmeme za základ zisk podnikatelský v ryzím užším jeho smyslu, tedy když vyloučíme z pojmu toho vše, co jest náhradou za jakoukoliv osobní činnost podnikatelovu, aneb za funkci kapitálu v podnikání zúčastněného. Tedy vyloučiti jest náhradu za jakoukoli činnost pracovní, organisační, dozorčí, řídicí atd. Náhrada tato má svůj ekvivalent již v oné součástce důchodu podnikatelského, která odpovídá mzdě. Rovněž tak vyloučiti jest náhradu za vlastní kapitál podnikatelův, která má svůj ekvivalent v úroku. Z toho již plyne, že zisk podnikatelský nemůže býti ani důchodem pracovním ani důchodem kapitálovým. Že zisk podnikatelský není také rentou přednostní, bylo již řečeno, poněvadž renta důchodní vůbec není samostatnou kategorií důchodovou.

Stojíme pak ale i dále před jakousi záhadou. Ve všech dosavadních výkladech nenalzáme ještě žádoucího plného vysvětlení původu zisku podnikatelského.

V.

Ale zbývá konečně ještě jeden výklad zisku podnikatelského, kterého již výše několikrát bylo dotčeno, o němž však nutno ještě

podrobněji promluví. Jest to onen názor, že důvod zisku podnikatelského spočívá ve zvláštní odměně za *risk* o s podnikáním spojené.

Skutečně se názor tento v literatuře již odedávna vyskytuje. Již od počátku hledána byla souvislost mezi ziskem podnikatelským a *riskem*. Tak činí již většina spisovatelů náležejících oněm různým směrům, o kterých dříve činěna byla zmínka, samotným Smithem počínajíc.

Ale ovšem spisovatelé tito pokládali *risko* podnikatelské jen za jakousi vedlejší a podružnou příčinu zisku podnikatelského, nekladli na ně váhu hlavní a neodvodili z toho dalších důsledků.

Z oněch spisovatelů, kteří uváděli zisk podnikatelský v příčinnou souvislost s *riskem* podnikatelským lze uvést aspoň tyto: prvním byl sám Adam Smith, jak výše již bylo uvedeno, pak z anglických spisovatelů *Mac Culloch*, *Mill* a z Francouzů *S a y*, kteří všichni již upozorňovali, třeba ovšem jen jaksi mimochodem, na souvislost zisku podnikatelského s *riskem*. V nové době zejména *H a w l e y*⁷⁹⁾, zdůrazňuje souvislost *riska* se ziskem podnikatelským. Podnikatele nazývá dokonce »*risk taker*« a rozeznává čtyři zdroje důchodové: půdu, práci, kapitál a »*risk taking*«. Z francouzských spisovatelů upozornil již na *risko*, jakožto pramen zisku podnikatelského, *L e r o y B e a u l i e u*. Hlavním však zastancem názoru, že první a jediný důvod zisku podnikatelského spočívá v *risku* podnikatelově, byl francouzský spisovatel *C o u r c e l l e S e n e u i l*⁸⁰⁾. On praví: »Zisk (*le profit*) jest odměnou za *risko* podnikání. Ať jsou jakékoliv podmínky podnikání, zisk jest neodlučitelný od *riska* a nesmí býti směřován se zvláštní mzdou podnikatele.« »Pachtovné, úrok, mzdy jsou částí smlouvenou, zisk jest částí nejistou, případnou, závislou od zvětšení nebo zmenšení a jest placen teprve po úhradě všeho ostatního.« Ovšem ale zahrnuje *Courcelle Seneuil* do zisku podnikatelského i důchod podnikatelův z vlastního kapitálu, čímž dopouští se jisté nedůslednosti. Jiná nedůslednost jeho jest v tom, že činí závislým výši zisku podnikatelského od inteligence podnikatelovy. Spočí-

⁷⁹⁾ The risk theory of profit v *Quarterly Journal of Economics*.

⁸⁰⁾ *Coquelin et Guillaumin: Dictionnaire de l' Economie politique*. »Profit«.

vá-li zisk v risiku, pak naopak jen velikost risika pro výši zisku toho musí býti rozhodující.

Z německých spisovatelů vedle *Storcha* také *Jacob*, jak předem bylo uvedeno, klade důraz na risiko podnikatelské. Práví: »Odvažuje-li se kapitalista svým kapitálem a dává-li si za to platiti, jest zároveň podnikatelem a dostává zároveň s úroky premii za převzaté nebezpečí.« Z jiných spisovatelů o zajišťovací prémii se zmiňuje, jak dříve naznačeno, také již *Schütz*⁸¹⁾ a *Rau*. Zejména však *Eiselen*⁸²⁾ klade důraz na to, že zisk podnikatelský jest zvláštní náhradou za nebezpečí ztráty. Podobně částečně i *Hufeland*, o němž rovněž byla již zmínka. Také *Thünen*⁸³⁾ spatřuje důvod zisku podnikatelského v tom, že není proti každému druhu nebezpečí možno pojišťování, nýbrž jisté nebezpečí musí vždy nésti podnikatel. Jest to odškodnění převyšující úrok za risiko, jež není pojistitelné. (II, § 7.) Vedle toho béré ovšem podnikatel ještě zvláštní průmyslovou odměnu (*Industrie-belohnung*) za zvláštní funkci, kterou nikdy nemůže nahraditi placená síla. Rovněž *Rösler*⁸⁴⁾ hledá důvod zisku podnikatelského v risiku, ale jinak praví neurčitě, že jest samostatným, ačkoliv kombinovaným pramenem výnosovým a důchodovým. *Neumann*⁸⁵⁾ rovněž klade důraz na risiko (str. 101) a praví, že výše zisku podnikatelského jest v přímém poměru s nebezpečím. Nesouhlasí, že by zisk podnikatelský byl pracovní mzdou (str. 210). Dle *Umpfenbacha*⁸⁶⁾ jest zisk podnikatelský korrelatem hospodářské odvahy, jež spojuje se s úsilím, aby organizací jinak izolovaných a tím bezúčinných výrobních činitelů umožněna byla výroba hospodářských statků (str. 194) a jinde praví, že »národní hospodářství odměňuje podnikatele, který nejvíce přispívá svou činností k potřebnému národohospodářskému vyrovnávání cen, nejvyšším ziskem.« Také *Contzen*, jak rovněž uvedeno, klade důraz na risiko. *Kudler*⁸⁷⁾ praví, že zisk podnikatelský jest důchodem za námahu a nebezpečí (str. 144). Není ani úrokem

81) Grundsätze der Nationalökonomie, 1843.

82) Die Lehre von der Volkswirtschaft, 1843.

83) Der isolierte Staat II. 1. 80.

84) Grundsätze der Volkswirtschaft, 1864.

85) Volkswirtschaftslehre.

86) Die Volkswirtschaftslehre, 1867.

87) Die Grundlehren der Volkswirtschaft, 1846.

ani mzdou. Právě v náhradě za převzaté nebezpečí leží to, co pro zisk podnikatelský jest charakteristické (str. 145). Také výše zisku podnikatelského závisí od nebezpečí (str. 146). Též Wirth na uvedeném již místě mluví o nebezpečí. Podobně Riedel⁸⁸⁾ a stejně Conrad. Zejména ale i sám Mangoldt⁸⁹⁾ vidí jeden důvod zisku podnikatelského v prémii za nebezpečí a podrobně se otázkou touto zabývá. Podobně i Mithoff⁹⁰⁾.

Tak pomalu přicházel v literatuře k platnosti i tento názor, že důvod zisku podnikatelského sluší hledati především v nebezpečí, které každý podnikatel při podnikání na sebe běře.

Ale málo spisovatelů dospělo k přesvědčení, že toto riziko jest v ý h r a d n ý m a j e d i n ý m důvodem zisku podnikatelského. Zpravidla spokojili se jen tím, že připustili riziko jakožto jakousi aksesorní příčinu tohoto zisku.

Ano jsou naopak mnozí, kteří jsou zcela opačného mínění a přímo odmítají souvislost rizika se ziskem podnikatelským a popírají, že by zisk ten mohl míti původ v risiku.

Sem náleží především Lassalle. Tento⁹¹⁾ namítá proti názoru, že by riziko bylo důvodem zisku podnikatelského, že zisk podnikatelský nesmí býti posuzován se stanoviska jediného podnikatele, jakožto takového. Podnikající jednotlivec ovšem má buď zisk neb ztrátu, avšak přihlédne-li se ke všem podnikatelům dohromady, jakožto celku, tedy se zisky a ztráty jich navzájem vyrovnávají a ruší. Názor tento by byl správný, kdyby skutečně celkový obnos zisků podnikatelských v určitém hospodářství národním rovnal se vždy celkovému obnosu podnikatelských ztrát. Ale tento předpoklad jest jen zdánlivý a není dokonce nijak prokazatelný. Positivní a negativní číslice rizika nemusí si nijak rovnati a zpravidla se také nerovnají. Jest to starý omyl merkantilismu, jenž každý zisk spatřoval ve ztrátě druhého. I při risikách tak pravidelných a předem vypočítatelných, že mohou býti předmětem pojištění (požáry, živelní škody, úmrtí atd.), nejsou vždy celkové ztráty rovny zaplaceným premiím. Někdy pojišťovny vydělávají, jindy prodělávají a musí se zase zabezpečovati

⁸⁸⁾ Nationalökonomie, 1839.

⁸⁹⁾ Na u. m. str. 54, 58, 81 a násl.

⁹⁰⁾ V Schönbergově Handbuch der pol. Ökonomie I. str. 665.

⁹¹⁾ Lassalle: Bestiat Schulze oder Kapital und Arbeit, 1864.

dalším zajištěním. Tím méně lze předpokládati, že ztráty rovnají se vždy ziskům při takovém podnikání, které má povahu spekulativní a konjunkturní. Není přece vyloučeno, že v určitém roce zisky podnikatelů všech dohromady jako celku převýší celkové jich ztráty, to jest, že více podnikatelů bude mít zisky a větší zisky, než ostatní ztráty. A naopak v jiném roce snad budou celkové ztráty větší, než byly celkové zisky. Vždyť dle toho právě se mluví o stoupající neb klesající konjunktuře, o příznivém neb nepříznivém období výrobním a hospodářským, o stoupajícím neb klesajícím blahobytu atd. A platí to nejen o celku, nýbrž i o jednotlivých odvětvích výrobních. Může průmysl textilní vykazovati velké zisky a cukerní malé, aneb obě dvě tato odvětví zároveň prosperují, aneb obě nikoliv. A v každém odvětví mohou zase někteří podnikatelé vydělati a jiní prodělati. Může býti dobrá konjunktura pro průmysl a špatná pro zemědělství. Aneb dobrá, či zase špatná pro obojí atd.

Proto nelze považovati za správný názor, že by zisky a ztráty podnikatelské navzájem se vyrovnávaly a že by o ziscích a ztrátách takových nemohlo se jednati jen u jednotlivých podnikatelů, nikoliv však u jich celku. Názor tento ovšem jest v literatuře velmi rozšířený. Tak zejména také i Pierstorff úplně se k němu přidává⁹²⁾ a dokonce tvrdí, že prý »pojmem risika vůbec ani nenáleží do nauky národohospodářské, poněvadž prý tato zabývá se objektivní analýsí hospodářského života, kdežto risiko jest jen individuální představou«. Z jiných spisovatelů také Cohn, Gross, Wirminghaus výslovně odmítají, že by hospodářské risiko bylo příčinou zisku podnikatelského.

Jakožto další námitka proti mínění, že zisk podnikatelský má důvod svůj v risiku, se uvádí zejména i to, že risiko vyvažuje se pojištěním. Ale náhrada za pojištění obsažená jest prý v nákladech výrobních.

Zde ovšem zaměňuje se pojem risika pojistitelného za risiko vůbec. Ne každé risiko lze odstraniti pojištěním. To se týká jen nebezpečí pravidelného, v určitých obdobích a odhadnutelných číslicích se vyskytujícího, jako jsou na příklad škody živelní. Takováto nebezpečí lze skutečně, jak zkušenost učí, cestou pojišťování obmeziti neb zcela vyloučiti.

⁹²⁾ Na u. m. 82, 139, 220.

Ale to jest jen poměrně úzký kruh nebezpečnostních možností. Naproti tomu jest rozsáhlé pole nebezpečí zcela nejistých a konjunkturálních, proti nimž žádného pojištění není. Jsou to nebezpečí ztrát neplynoucí ani tak z technického nezdaru, jako spíše z nezdaru ryze podnikatelského, z krísí odbytových, pohybů cenových atd. Tato rizika sluší míti na mysli, jedná-li se o riziko podnikatelské a jemu odpovídající náhradu, spočívající v zisku podnikatelském. Proto ani tato námítka směřující proti mínění, že zisk podnikatelský má svůj původ v prémii za riziko, není oprávněna.

Abychom však obdrželi k otázce, je-li skutečně riziko jediným a výhradním důvodem zisku podnikatelského, bezpečné odповědi, bude záhodno voliti příklad nějakého podnikání, při kterém vliv rizika vystupuje nejpatrněji do popředí.

Představme si nějakou formu podnikání, ve které souborná funkce podnikatele jest rozložena ve své jednotlivé součástky. Nejzřetelnějším typem podnikání takového jest forma podnikání akciového.

Kdo jest při podnikání akciovém vlastním podnikatelem?

Není jím dojista placený ředitel takového akciového podniku, poněvadž po technické a komerční stránce sice snad plní všechny funkce podnikatelské, ale nalézá se v poměru služebním, jest odměňován za tyto funkce mzdou předem stanovenou, podnikání neděje se tedy na jeho účet, na jeho nebezpečí, leč snad teprve v druhé řadě, že by totiž v případě nezdaru svého místa byl zbaven.

Není podnikatelem také představenstvo neb správní rada, poněvadž tato jest jen orgánem valné hromady a za zdar neb nezdar podniku také nenese riziko sama, nýbrž riziko to nesou všichni akcionáři.

A tak přicházíme k nutnému závěru, že podnikatelem při akciovém podnikání jest soubor všech akcionářů dohromady. Tito všichni účastní jsou svým kapitálem, ti všichni nesou riziko ze zdaru neb nezdaru akciového podnikání. Setká-li se podnikání se zdarem, mají zisk, jenž zračí se ve zvýšené dividendě a stoupaní kursu akcií, setká-li se s nezdarem, nesou ztrátu, dividendy odpadá a kurs akcií klesá. Při úpadku podniku akcie jich se zcela znehodnotí.

Ovšem namítá se, že akcionáři nevyvinují žádné činnosti

pracovní. To jest správné, poněvadž účast na valné hromadě zajiště nemůže býti nazývána prací a poněvadž ani není s technického a podnikatelského stanoviska možno, aby všichni akcionáři hromadně vykonávali vliv na řízení podniku. Avšak pracovní podnikatelskou činnost za ně obstarává správní rada, která jest jich zvoleným výborem, a která za tuto činnost dostává ovšem vedle dividendy ještě zvláštní odměnu ve formě tantiemy, o jejíž povaze bude ještě pojednáno.

Co jest tedy ziskem podnikatelským při akciovém podniku? Není to dojistá mzda dělnictva a úřednictva, ani vůdčích řídících. Tato odměna za jich pracovní činnost jest smluveným důchodem z jich práce. Není také ziskem podnikatelským úrok z vypůjčených kapitálů, který akciový podnik platí svým věřitelům. To jest smluvený důchod z kapitálů těchto věřitelů. Není to ale také dividenda z kapitálů akcionářů, pokud nepřevyšuje obvyklou míru úrokovou z kapitálu ve výši nominálního kursu akcií. Neboť taková dividenda, řekněme čtyř až šest procent není ničím jiným, než úrokem z jich vlastního kapitálu, který ve formě akcií v podniku mají umístěný. Jest te tedy ona složka jich důchodu podnikatelského, která odpovídá náhradě za vlastní kapitál.

Není ziskem podnikatelským konečně ani ona část tantiemy správní rady, která by odpovídala asi obvyklé odměně za pracovní činnost jejích členů, kdyby činnost ta obstarávána byla silami najatými. Tato část tantiemy jest ona složka důchodu podnikatelského členů správní rady, která odpovídá odměně za jich vlastní práci.

Ale jest známo, že při akciovém podnikání někdy (ne ovšem vždy) dividenda rozdělovaná akcionářům převyšuje co do své výše míru obvyklého úroku, a nazývá se pak obyčejně *superdividendou*. A jest také známo, že tantiema správní rady převyšuje někdy, ba zpravidla obvyklou míru odměny za vlastní pracovní jich činnost, třeba tento přebytek tantiemy postrádal zvláštního pojmenování.

A tato *superdividenda* akcionářů a tato zvýšená tantiema členů správní rady jest při akciovém podnikání pravým ziskem podnikatelským v užším slova smyslu. Zde vyskytuje se

zisk podnikatelský v nejryzejší a nejzřetelnější své podobě.

Od čeho však závisí placení superdividendy akcionářům a vyšší tantiemy správní rady při akciovém podnikání? Je-li účet ze ztráty a zisku správně sestaven, tedy zajisté jedině jen od výše docíleného zisku. Čím větší zisk, tím větší superdividenda a tím vyšší tantiema.

A naopak. Čím menší zisk, tím superdividenda a tantiema menší. Ano jest možno, že při skrovném zisku vůbec žádné superdividendy není, nýbrž že vyplácí se jen obyčejná dividenda, odpovídající jen asi obvyklému zúročení nominálního akciového kapitálu. Ba dokonce, není-li zisku žádného, nevyplácí se vůbec žádné dividendy a tantiemy. Co to znamená? Že akcionáři neobdrží ani obvyklého zúročení svého kapitálu a správní rada ani obvyklé odměny za svou činnost. Tím spíše pak to nastane, je-li výsledkem podnikání ztráta. Pak nejen není vůbec dividendy a tantiemy, nýbrž ztráta hlodá na vlastním kapitálu akciovém. Kurs hodnoty akcií klesne, třeba pod nominale. Akcie musí býti po případě na nižší nominální hodnotu odkolkovány nebo se stanou i docela bezcennými.

Jest tedy zřejmo, že zisk podnikatelský při akciovém podnikání připadá výhradně akcionářům (a jich výboru, to jest správní radě) a že rovněž ztrátu podnikatelskou nesou jedině oni. Postavení akcionáře jako kapitalisty liší se podstatně hospodářsky i právně od postavení věřitele jako kapitalisty. Tento má vždy nárok na úrok, ať výsledek podnikání jest jakýkoliv, pokud podnik vůbec jest solventním. Ale akcionář nemá žádného zaručeného nároku na užitek svého kapitálu. Nárok jeho závisí od konečného výsledku podnikání. Jest to buď zisk neb ztráta. Ale výsledek podnikání jest nejistý. Jest nejistý nejen po stránce technické, ale jest nejistý zejména i po stránce hospodářské. V tom právě spočívá podnikatelské *r i s i k o*.

A tak právě při akciovém podnikání jest zřejmo, jak úzce souvisí zisk a ztráta podnikatelská s risikem. Akcionář na rozdíl od jiného kapitalisty nechce se spokojiti jen s obvyklým zúročením svého kapitálu, nýbrž doufá v užitek větší, v superdividendu, ale ovšem musí si býti vědom, že v případě nezdaru neobdrží ani užitek obvyklý, po případě neobdrží užitek žádný, ba ztratí svůj akciový kapitál. Za tuto svou odvahu podnikatelskou

obdrží eventuelně odměnu v zisku podnikatelském, představovaném superdividendou, ale eventuelně jest za odvalu tu potrestán ztrátou, kterou utrpí na svém kapitálu.

Důvodem zisku podnikatelského jest zde tedy jedině převzaté risiko, risiko za eventuelně hrozící ztrátu.

A co platí o podnikání akciovém, platí i o každém podnikání jiném. I při každém jiném podnikání jest risiko podnikatelské důvodem a příčinou zvláštního zisku, zisku podnikatelského.

Má tedy zisk podnikatelský důvod a příčinu svou jedině a výhradně v risiku podnikatelském, čímž položená otázka jest zodpověděna.

J. SPEKTORSKIJ:

Tři školy v ruské státovědě.*)

Ruská státověda je málo známa mimo Rusko i mezi Slovaný. Na příklad v knize známého srbského učence Slobodana Jovanoviče »Osnovi pravne teorije o državi« jsou zmínky o francouzských, německých, anglických a italských učencích, kdežto ruského jména tam není ani jednoho. Ale i mezi ruskými učenci byli vynikající lidé, kteří zaslouží větší známosti. A proto dovolím si seznámiti s třemi směry ruské státovědy: metafysickým Čičerina, politickým Gradovského a sociálním Korkunova.

Nestor ruské vědy státní byl B. N. Čičerin, který do roku 1861 byl profesorem moskevské university. Nebyl to obyčejný učenec, který usiloval nabýti vědění a jen vědění a který by se byl s tím spokojil. Byl myslitel, který, nepomíjeje vědění, viděl v něm ne konec, nýbrž naopak jen začátek pravidelného theoretického problému, totiž problému porozumění. Aby bylo možno porozuměti životu, pokládal za nezbytné pozdvihnouti mysl na výši, odkud rozhled je širý, kde může býti viděn začátek a konec, a odkud

---

*) Vstupní přednáška autorova, kterou dne 10. března 1927 zahájil na právnické fakultě Karlovy university kurs o historii politických teorií nového věku.